

Türkiye'nin Arap Devletleri Politikasında İsrail Faktörü

Emre Kurt *

emre.kurt@adu.edu.tr

Öz

Bu çalışmanın konusunu Türkiye'nin Arap devletleriyle olan ilişkilerinde İsrail'in oynadığı rol oluşturmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin Arap devletleriyle ilişkilerinin yakınlaşmasında İsrail'e karşı izlenen politikaların önemli rol oynadığı tezi savunulacaktır. Belirlenen konu bağlamında 1923'ten günümüze Türkiye'nin Arap devletlerine karşı izlediği politika ve izlenen politikanın şekillenmesinde İsrail faktörü ele alınmıştır. Yapılan tarihsel incelemeden çıkan sonuçlar doğrultusunda Türkiye'nin ulusal çıkarları ve güvenliği için Ortadoğu'da gerek Arap devletleriyle, gerekse İsrail'le olan ilişkilerinde tekrar denge unsurunu sağlaması gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Ortadoğu, Arap Devletleri, İsrail, Denge

The Role of Israel in Turkey's Relations with The Arab States

Abstract

The subject of this study is the role of Israel in Turkey's relations with the Arab states. In this regard, the role of the policies against Israel will be argued to impact Turkey's rapprochement with Arab states. For this purpose, Turkey's policies against the Arab states since 1923 and the role of Israel in determination of these policies will be analyzed. Underpinned by outcomes of the historical analysis, it will be highlighted that Turkey, considering the national interests and security, had better ensure the balance in relations with the Arab States and Israel in the Middle East.

KeyWords: Turkish Foreign Policy, Middle East, ArabStates, Israel, Balance

---

* Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi,
emre.kurt@adu.edu.tr

GİRİŞ

Son dönemde vuku bulan Arap Baharı ve akabinde yaşanan gelişmelerle daha önceleri olduğu gibi günümüzde de gündemden düşmeyen Ortadoğu bölgesi, gerek ikili devlet ilişkilerini gerekse bölgesel ve sistemsal ilişkileri derinden etkileyecek bir potansiyele sahiptir. Bölgenin dünya hidrokarbon kaynaklarının önemli bir bölümünü sınırları dâhilinde bulundurması, bu kaynaklardan elde edilen gelirlerin uluslararası piyasaya kazandırılması, Süveyş Kanalı gibi dünya ticareti açısından önemli bir suyunun coğrafyadan geçmesi, farklı din, mezhep, etnik grup, dil vd. farklılıkları bünyesinde bulunduran bir kültür havzası olması gibi önemli özellikleri Ortadoğu'yu önemli kılmaktadır. Mamafih, bölgenin aynı zamanda sosyo-ekonomik durumunun uluslararası terörizmi besleyen yapısı ve buna bağlı olarak IŞİD ve El Kaide gibi küresel çapta faaliyet gösteren örgütlerin eylemleri, kültürel çeşitliliğin aynı zamanda çatışma kaynağı olması ve iç çatışmaların yarattığı şok dalgalarının sebep olduğu küresel göçler ve kördüğüm haline gelen ve her an çatışmaya neden olabilecek Filistin sorunu gibi kronik sorunları bünyesinde barındırması ve tüm bu olumsuzlukların bölgesel ve küresel krizlere yol açabilme kapasitesi Ortadoğu coğrafyasına daha dikkatli yaklaşmayı da beraberinde getirmektedir. Ortadoğu bölgesinin¹ en önemli

aktörlerinin başında Türkiye gelmektedir. Bölgede Selçuklu İmparatorluğu döneminden itibaren süren Türk hâkimiyeti, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika'ya genişleyecek şekilde yayılmış ve bölge yaklaşık beş asır boyunca Türk yönetimi altında kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması neticesinde her ne kadar bölgedeki Türk yönetimi sona ermiş olsa da, kurulan yeni devletlerle sahip olunan ortak geçmiş, kültür, din gibi etkenler Türkiye'nin Ortadoğu ile olan bağını sürdürmesinde önemli rol oynamıştır. Bölge devletleri ile olan ilişkiler kimi dönemlerde donma noktasına gelmiş, kimi dönemlerde ise oldukça yakın ilişkiler takip edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin bölge ile olan ilişkileri İkinci Dünya Savaşı'na kadar genel olarak mesafeli devam etmiş, savaş sonrası dönemde ise önemli ölçüde Soğuk Savaş'ın etkisiyle şekillenmiştir. Bu çerçevede 1945'den 1960'lı yılların sonlarına kadar Türkiye bölge ülkeleri ile genel olarak mesafeli bir ilişki yürütmüştür. 1970'li yıllarla birlikte Ankara'nın Ortadoğu'yla olan ilişkileri de gelişmeye başlamıştır. Mamafih 1980'li ve 90'lı yıllarda ön plana çıkan Batıcı anlayış bölgeyi tekrar ikinci plana itmiştir. 2000'li yıllarla birlikte ise Türkiye'nin bölge ile olan ilişkileri yeniden artış kaydetmiştir.

Türkiye'nin Ortadoğu politikasının yönlendirilmesinde etkili olan önemli unsurlardan biri Ortadoğu'nun önde gelen

¹Sosyal bilimlerin en önemli meselelerinden biri tanımlamada yaşanan sıkıntıdır. Bu sıkıntı kendisini Ortadoğu kavramında da göstermektedir. Devletlerin ülkesel çıkarlarına göre Ortadoğu'nun sınırları da genişleyebilmekte veya daralabilmektedir. Nitekim literatürde Ortadoğu olarak anılan bölgenin sınırlarını Arap yarımadası, İslam dünyası, Fas'tan Afganistan'a uzanan bölge, Arap Yarı-

madası ve Kuzey Afrika devletlerinin oluşturduğu coğrafya gibi farklı tanımlamalar mevcuttur. Mamafih çalışmada Türkiye'nin Arap devletleriyle olan ilişkilerine odaklanıldığı için Ortadoğu olarak Arap yarımadası kabul edilmiştir.

devletlerinden biri olan İsrail'dir. Roma İmparatorluğu döneminde bağımsızlık için başlattığı mücadele Titus'un Filistin bölgesinden Yahudileri sürmesi ile neticelenmiştir. Yaklaşık 2000 yıl süren bu sürgün dönemi, 1948'de Filistin topraklarında İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte sona ermiş, fakat İsrail'in kuruluşu ve topraklarını Kudüs'ü de içerecek şekilde genişletmesi Ortadoğu'nun kronik sorunlarının başında gelen meselelerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum Arap devletlerinin İsrail'le ilişkilere sahip olan devletlere de tepki göstermesine zemin hazırlamıştır. Nitekim Türkiye'nin, İsrail'le ilişkilerinin yakın olduğu dönemlerde Arap devletleriyle olan ilişkilerde sıkıntı yaşarken, ilişkilerin mesafeli olduğu dönemlerde ise Arap devletleriyle yakın ilişki kurduğu gözlemlenmiştir.

Yapılan girizgâhtan hareketle bu çalışmada Türkiye'nin Arap devletleriyle olan ilişkilerinde İsrail'in önemli bir etken olduğu ve Ankara hükümetleri açısından bölge devletleriyle ilişkileri geliştirebilmek ve bölgede etkili bir pozisyona gelebilmek için İsrail'in önemli bir aktör olduğu argümanı irdelenecektir. Bu doğrultuda ana hatlarıyla Türkiye'nin Ortadoğu politikası üzerinden Arap devletleriyle olan ilişkileri incelenecektir. İkinci bölümde Türkiye'nin İsrail'le olan ikili ilişkileri irdelenecek. Sonuç bölümünde ise ortaya konulan argüman bağlamında Türkiye-İsrail-Arap Devletleri ilişkileri arasında karşılaştırmaya gidilecektir. Çıkan sonucun akabinde Türkiye'nin dış politikasını nasıl yönlendirmesi gerektiği bağlamında önermelerde bulunulacaktır.

1. TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

1923'te bağımsızlığını kazanan Türkiye, bu tarihten itibaren dış politikasında ağırlıklı olarak Batı çizgisinde bir politika izlemiş ve Türkiye'nin algıları politikalarını şekillendirmiştir. Bu bağlamda Türk-Arap ilişkilerini dünya savaşları sonrasında etkileyen en önemli unsur, Türkiye'nin Batı'yla siyasi uyumu ve/veya Batı'nın siyasi, kültürel ve toplumsal düşüncelerini benimsenmesi olmuştur (Karpat, 2001: 61).

1.1.1923-1945 Dönemi Türkiye-Arap Devletleri İlişkileri

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması ile kurulan Türkiye, 1911'den 1922'ye kadar neredeyse aralıksız süren savaşların yıkıcı etkisinden kurtulabilmek, ülkesini müreffeh bir hale getirebilmek, kalkınmasını sağlayabilmek ve yapılan reformları uygulayabilecek bir ortam bulabilmek için barışçı bir dış politika takip etmiştir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan Batılılaşma hareketi yeni kurulan devlet tarafından da devam ettirilmiştir. Mamafih belirtilen dönemin ilk yıllarında Ankara'nın dış politikasında Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler ön plana çıkmış, İngiltere'ye ve Fransa'ya gerek Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde yaşanan sıkıntılar gerekse Lausanne Antlaşması'nda çözüme kavuşturulamayan meselelerdendolayı temkinli yaklaşmıştır. Buna karşın her iki devletle sorunların çözülmesi, İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde Türkiye'yi İngiltere ve Fransa ile müttefik haline getiren gelişmelerin de önünü açmıştır. Fakat bu noktada

üzerinde durulması gereken en önemli unsur Türkiye 1923'ten İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen yaklaşık 15 yıllık süre zarfında önemli ölçüde dış politikasında özerk hareket edebilme imkânına sahip olmuş ve doğrudan herhangi bir gruba bağlı olarak hareket etmemiştir. Her ne kadar Türkiye bahsedilen dönemde SSCB ile önemli işbirliği gerçekleştirse de Batı ile düzelen ilişkiler SSCB'nin dış politikadaki ağırlığını dengelemiştir. Keza Batı ile olan ilişkilerde de SSCB önemli bir dengeleyici aktör olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkileri de dengenin kurulmasında önemli rol oynamış ve Ankara başarılı bir şekilde özerk bir dış politika izleyerek dengeyi sağlayabilmiştir. (Oran,2002: 256-257).

Bahsedilen dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelimi asgari düzeyde gerçekleşmiş ve ilişkilerde önemli sıkıntılar ortaya çıkmamıştır. Bu olgunun ortaya çıkmasında ise bazı hususlar rol oynamıştır. Belirtilmesi gereken ilk husus Türkiye Misak-ı Milli'de belirlenen sınırlara ulaşma isteği dışında herhangi bir irredantist politika takip etmemiş ve statükocu dış politika izlemiştir. Belirtilen hususun yanı sıra devlet inşası sürecinde olan Türkiye'de ve Arap devletlerinde kurucu elitlerin Arap ve Osmanlı/Türk algısı, devleti modernleştirme çabaları bağlamında laikliği benimseyen Ankara'nın halifeliği kaldırmasının yarattığı etki, hayata geçirilen alfabe, kılık kıyafet, takvim, ölçü birimleri gibi reformlar yönünü Batı'ya dönen Ankara'nın bölgeyle ilişkilerini sınırlandırmıştır (Çalış ve Bağcı, 2003:201-03). Bunun yanı sıra bölge devletlerinin İngiliz ve Fransız mandası altında olması da Türki-

ye'nin Ortadoğu ile olan ilişkilerinin asgari düzeyde kalmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Türkiye, özellikle 1990'lardan itibaren sıkça gündeme gelecek olan Musul meselesini İngiltere, Hatay meselesini de -Suriye'nin tepkisine rağmen- Fransa ile çözüme kavuşturmuştur. Ayrıca Ankara'nın güvenlik kaygıları da dış politikasında etkili olmuştur. Bu doğrultuda çıkan Kürt ayaklanmalarını kontrol altına alabilmek için İran'la 1932'de toprak değişim antlaşması imzalayan Türkiye (Gönlübol ve Sar, 1996: 90), İran, Irak ve Afganistan'la Sadabad Paktı'nı kurmuştur. Filistin meselesinde ise Türkiye tarafsız bir tavır sergilemiş ve herhangi bir gruba destek vermemiştir (Valansi, 2018: 43) Netice itibariyle Ankara 1923-1945 döneminde bölgeyle asgari düzeyde gelişen fakat uyum içerisinde süren bir ilişki geliştirmiştir.

1.2.1945-1965 Dönemi Türkiye-Arap Devletleri İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte uluslararası ilişkilerde önemli dönüşümler ve kırılmalar yaşanmıştır. Dünyaya yaklaşık yarım asır süren bir Soğuk Savaş dönemine girmiş ve ABD'nin önderliğinde Batı ile SSCB'nin liderliğindeki Doğu arasında dönem dönem dünyayı nükleer savaşın eşiğine getiren rekabete sahne olmuştur. Bu süreçte İngiltere ve Fransa gibi eski sömürge imparatorlukları sömürgelerini terk etmiş ve yeni devletler ortaya çıkmıştır. Sistemin yeni aktörlerinin önemli bir kısmı da ABD'nin veya SSCB'nin desteğinden faydalanmak için çabalamıştır. ABD-SSCB rekabeti Ortadoğu'yu da etkilemiş ve bölge devletleri de dönemin konjonktürüne uygun olarak iki ayrı kampa bölünmüştür.

1945'den 1965'e kadar olan dönemde Türkiye'nin Ortadoğu ile olan ilişkilerini şekillendiren en önemli iki unsur izlenen Batıcı politika ve SSCB unsuru olmuştur. 1923-1939 yılları arasında dengeli bir dış politika izleyen Türkiye, bu tarihten itibaren SSCB ile ilişkilerin bozulmaya başlaması ve bu devlete karşı kuşkularının artması üzerine Batı'ya yanaşmaya başlamıştır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nın son döneminde ve savaş sonrası iki yıllık dönemde Türkiye'nin SSCB ile yaşadığı gerilim karşısında yönetici elit çareyi Batı ile ilişkileri geliştirmekte bulmuştur. Bunun neticesinde Truman Doktrini ile başlayan süreç Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu gelişme beraberinde Batı ile ortaklaşa ve hatta kimi durumlarda Batılı müttefiklerinden de fazla adım atmasıyla neticelenmiştir. Mamafih, bahsedilen dönemde SSCB önemli tehdit unsuru olarak dış politikada algılanmıştır. SSCB'nin izlediği dış politika, Ortadoğu devletleriyle olan ilişkileri ve Türkiye'nin güney sınırlarından da çevrelendiği algısı Ankara'nın Ortadoğu politikasını da etkilemiştir.

Her ne kadar 1945-1947 yılları arasında Türkiye'nin Arap devletleri ile olan ilişkileri olumlu olsa da (Kürkçüoğlu, 2010: 15), 1947 ile birlikte Batı kampının bir parçası haline gelmesi bölge devletleriyle olan politikaların hızla bozulmasına neden olmuştur. 1949'da Türkiye'nin İsrail'i tanıması, Ortadoğu Komutanlığı Projesi, İngiltere ile birlikte Bağdat Paktı'nı kurması, Cezayir Bağımsızlık Savaşı için BM'de yapılan görüşmelerdeki tavrı, Suriye ve Irak gelişmelerinde SSCB'nin etkisinin artacağı kaygısıyla iki devletle de savaşın

eşiğine gelmesi, 1956 Süveyş Krizi nedeniyle her ne kadar Tel Aviv'deki büyükelçisini geri çekse de ilişkilerini devam ettirmesi gibi gelişmeler Türkiye'nin başta Mısır ve Suriye olmak üzere Arap devletlerinin önemli bir kısmıyla sorun yaşamasına ve ilişkilerin kopma aşamasına gelmesine neden olmuştur.

1960'lı yılların ilk döneminde vuku bulan hadiseler Türkiye'nin izlediği tek yanlı politikanın yanlışlığını ortaya koymuş ve Batı devletlerine ilişkin hayal kırıklığı Ankara'nın alternatif bir dış politika gütmesine gerekçe olmuştur. Bu bağlamda ilk hadise Küba Krizi ile ortaya çıkmıştır. Kriz esnasında ABD'nin Türkiye'ye konuşlandırdığı Jüpiter füzeleri ABD-SSCB gerilimin önemli bir unsuru olmuş ve füzeler tarafların uzlaşması neticesinde sökülüştür (Bernstein, 1980: 98-100). Küba gerilimi NATO'nun savunma doktrinini de değiştirmiştir. ABD-SSCB dehşet dengesinin oluşmasıyla birlikte Moskova'nın askeri eyleminin şekline bakılmaksızın bu devlete nükleer silahlarla topyekûn cevap verme stratejisi yerini Esnek Karşılık Doktrini denilen ve Moskova'dan gelecek saldırıya simetrik cevap vermeyi, öncelikle konvansiyonel silahları kullanmayı ön gören ve gerekmesi halinde kanat ülkelerinden stratejik geri çekilmeyi tasarlayan doktrini getirmiştir (Sönmezoglu, 2006: 219). NATO'nun kanat ülkelerinden biri olan Türkiye, Jüpiter füzeleri ve doktrinindeki değişiklik nedeniyle ABD'nin güvenirliliğini sorgulamaya başlamıştır. Türkiye'nin izlediği tek yanlı Batıcı politikanın yanlışlığı, 1960'larda patlak veren Kıbrıs meselesinde ayyuka çıkmıştır. Kıbrıs'ta vuku bulan olaylar karşısında adaya mü-

dahale etmek isteyen Ankara ABD Başkanı Johnson'un İnönü'ye gönderdiği ağır mektupla bu planından vazgeçmek durumunda kalmıştır. BM'de Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin yapılan oylamalarda da Türk tezlerinin kabul görmemesi dış politikanın değiştirilmesi gerçeğini ortaya çıkarmış ve Türkiye, ABD-SSCB ilişkilerinin de yumuşamaya başladığı 1960'ların ikinci yarısıyla birlikte Arap devletleriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.

1.3.1965-1980 Dönemi Türkiye-Arap Devletleri İlişkileri

1965 yılında Adalet Partisi'nin iktidara gelmesiyle başlayan Arap devletleriyle ilişkileri yumuşatma dönemi, 12 Eylül Darbesi'ne kadar olan süreçte kuvvetlenerek devam etmiştir. Bu bağlamda 1965'te Süleyman Demirel'in başbakanlığının ilk yıllarında açıklanan hükümet programında Ortadoğu ve Mağrip'te bulunan Müslüman ve Arap kardeş devletlerle ilişkilerin kuvvetlendirilmesi yer almıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2001: 788). Nitekim her ne kadar ilerleyen süreçte laiklik tartışmaları gündeme gelmiş olsa da Türkiye Arap devletleriyle olan ilişkilerini kuvvetlendirmiştir. Bu bağlamda Filistin meselesinde genel olarak Arap yanlısı politika izleyen Türkiye, Arap-İsrail uyuşmazlıklarında da yine Arap devletlerin yanında yer almıştır. Fakat belirtilmesi gereklidir ki Türkiye her ne kadar Arapları desteklese de İsrail'le olan ilişkilerini kesme yoluna gitmemiştir. Bunların yanı sıra Ankara Araplar arası meselelerde de taraf tutmamaya özen göstermiş, Arapları bölmeye yönelik yapılan paktlara ve bölge anlaşmalarına katılmamış, kendisini herhangi bir devlet grubuyla angaje göstere-

cek durumlara karşı temkinli politika izlemiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2001:789). 1970'li yıllara doğru her ne kadar Suriye'de ve Irak'ta iktidara gelen BAAS rejimi SSCB'ye yanaşmış olsa ve Türkiye bunu güvenlik kaygısıyla endişeli bir şekilde karşılansa da, bu dönemde Kıbrıs meselesi nedeniyle Batı ile ilişkilerin kötüleşmesi ve ABD tarafından uygulanan ambargo, 1980 askeri darbesine kadar geçen süreçte 1945-1965 döneminde olduğu gibi agresif dış politika izlenmemiştir. İzlenen ılımlı ve yakın politikaların sonucu ise Türkiye için müspet olmuştur. Kıbrıs meselesinde Ankara Arap devletlerinin desteğini sağlamış, 1973 Arap-İsrail Savaşı ile OPEC ülkelerinin başlattığı petrol ambargosundan Türkiye etkilenmemiş, 1974 Kıbrıs Harekâtı sırasında ihtiyaç duyduğu yakıt ve diğer gereçler Libya tarafından sağlanmıştır.

1.4. 1980-1990 Dönemi Türkiye-Arap Devletleri İlişkileri

12 Eylül 1980 Darbesi'nin gölgesinde girilen yeni dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'yla ilişkileri önceki dönemle paralel seyreden bir seyir takip etmiştir. Darbe ile birlikte Batı'yla yaşanan gerilim ve yaşanan hak ihlalleri dolayısıyla Batılı devletlerin Türkiye'ye tepkisi karşısında Ankara Arap devletleriyle ilişkilerini kuvvetlendirerek devam ettirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda İslam Konferansı Örgütü toplantılarına önceki dönemlerde üst düzeyde katılım göstermeyen Ankara,

1981'de gerçekleştirilen zirveye başbakan düzeyinde katılmıştır (Sönmezoğlu, 2006: 440). Ortadoğu'da da önemli değişimlerin yaşandığı bu dönemde Türkiye'nin komşularıyla olan ilişkileri gerilmeye başlarken, Körfez ülkeleriyle olan ilişkileri ya-

kınlaşarak devam etmiştir. Belirtilen durumun ortaya çıkmasında etkili olan temel olaylar ise SSCB'nin Afganistan'ı işgalinin yarattığı SSCB algısı, İran İslam Devrimi sonrası İran'ın rejim ihracı politikası benimsemesinin yarattığı tehdit ve Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ın bölgedeki agresif dış politikası ve buna bağlı olarak vuku bulan İran-İrak Savaşı'dır. Ayrıca Türkiye'nin hayata geçirdiği GAP çerçevesinde inşa ettiği barajlar Suriye ve Irak ile ilişkilerin gerilmesine zemin hazırlamıştır. 1984'te ilk eylemini gerçekleştiren PKK ile birlikte PKK sorununun da patlak vermesi özellikle Türkiye-Suriye-İrak ilişkilerini germiştir.

Sınır komşularıyla gerilen ilişkiler ve İran'ın Şii politikası bölgede Türkiye'nin Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri, Mısır ve Libya ile ilişkilerini geliştirme imkânı tanımıştır. Bu bağlamda bahsedilen devletlerle güvenlik ve ekonomik ilişkiler önemli artış kaydettiği gibi Türk girişimciler ve işçiler özellikle Körfez ülkeleri ve Libya'da önemli projeleri üstlenmeye başlamıştır.

1.5. 1990-2002 Dönemi Türkiye-Arap Devletleri İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde başlayan ve yaklaşık yarım asır süren Soğuk Savaş, 1990'lı yıllarla birlikte sona ermiş ve uluslararası ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemle birlikte Ortadoğu coğrafyası da sıkça gündeme gelmeye başlamıştır. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Ortadoğu'da önemli bir dengeleyici unsur kaybolmuş ve ABD'nin bölgedeki ağırlığı ve müdahalesi de artmıştır.

1990-2002 döneminde Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkileri de oldukça sıkıntılı geçmiş ve güvenlik-irtica kaygısı ile yaklaşmıştır. Bu çerçevede PKK eylemlerinin şiddetlenmesi ve Suriye'nin bilhassa su meselesi nedeniyle örgüte destek vermesi, Körfez Savaşı sırasında Türkiye'nin aktif bir şekilde ABD'nin yanında yer alması ve üslerinin Irak'a karşı kullanılmasına verdiği iznin yarattığı tepki, savaş sonrası Irak'ın kuzeyinde yaşanan otorite boşluğundan Kürt grupların faydalanması, İran'ın izlediği Şii politikasının Türkiye'de irtica tehlikesinin belirmesi, su meselesini Suriye'nin Arap devletleri nezdinde Türkiye'nin aleyhine kullanması gibi gelişmeler karşısında Ankara güvenlik eksenli dış politika takip etmiş ve bölgeyle olan ilişkileri gerilmiştir. Öyle ki PKK meselesi Türkiye ile Suriye'yi savaşın eşiğine kadar getirmiş fakat diplomasi savaşın önüne geçmiştir. Buna karşın dönemin sonlarına doğru Suriye ile ilişkilerin yumuşamaya başlaması ve bölgede Türkiye'nin yeniden dengeli bir politika takip etmeye başlaması 2002 sonrası hızla gelişen ve eksen kayması tartışmalarına neden olan yakınlaşmanın da kapısını açmıştır.

1.6. 2002-2018 Dönemi Türkiye-Arap Devletleri İlişkileri

2002'de başlayıp günümüze kadar devam eden Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde Türkiye'nin Ortadoğu ile olan ilişkileri, diğer dönemlerle kıyaslandığında oldukça ileri bir seviyeye ulaşmış ve bir dönem Türkiye'de eksen kayması tartışmalarına da yol açmıştır. Buna karşın Arap Baharı ve sonrası dönemde ise Türkiye'nin bölge devletlerinin bir kısmıyla tekrar sorunlar yaşadığı ve Ortadoğu me-

selelerinde taraf haline geldiği görülmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu politikasının şekillenmesinde ve 2002'den Arap Baharı'na kadar iyi bir seyir takip eden ilişkilerinde etkili olan unsur Ahmet Davutoğlu'nun dış politika anlayışı olmuştur. Bu bağlamda bölge ile olan bağlara ve ortaklıklara dikkat çeken Davutoğlu, Türkiye'nin yakın havzasını oluşturan Ortadoğu coğrafyasında etkili ve hareketli bir dış politika izlemesi gerektiğini ve komşularıyla sıfır problem ilkesi bağlamında hareket ederek bölge devletleriyle ticari, ekonomik, siyasi, kültürel vd. ilişkilerini kuvvetlendirmesi gerektiğini savunmuştur. Mamafih, Afganistan'ın işgali, AKP'nin iktidarının ilk yıllarında ABD'nin Irak'ı işgali, İran'a ve Suriye'ye karşı aldığı sert tutum, Irak'ın kuzeyinde bağımsız Kürt devletinin ortaya çıkma ihtimali, PKK meselesi, El Kaide gibi küresel terör örgütlerinin faaliyetleri vb. hususlar AKP'nin ilk yıllarında bölgeye yaklaşımını da etkilemiştir. Fakat 2000'li yılların ortalarından Arap Baharı'na kadar olan süreçte izlenen politikalarla Türkiye Ortadoğu'nun en önemli aktörlerinden biri haline gelmiş, dönem dönem Irak'la ve İran'la sıkıntılar yaşansa da komşularıyla ve Körfez devletleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Batı ile ilişkilerin gerilmeye başladığı bir dönemde Ankara'nın aktif bir şekilde izlediği politika neo-Osmanlılık, eksen kayması gibi tartışmaların da fitilini ateşlemiştir.

Arap Baharı ile birlikte Türkiye'nin bölgeyle olan ilişkileri de gerilimli bir yapıya bürünmüştür. Batı'yla ilişkilerin gerilmeye başladığı ve 15 Temmuz sonrası Ankara'nın ABD ve AB ile olan ilişkilerinin ciddi bir şekilde sarsıldığı yıllarda

Arap devletleriyle de sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Bu çerçevede Mısır'da meşru yollarla iktidara gelen Mursi'nin, Sisi tarafından devrilmesi karşısında Türkiye'nin Kahire'ye karşı sürdürdüğü sert politika, Suriye'de devam eden iç savaşta izlenen Esat karşıtı politika ve Suriye'yle kopan ilişkiler, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi devletlerin Katar'a karşı izlediği dış politikada Türkiye'nin açık bir şekilde Katar'a destek vermesi, Suriye iç savaşı nedeniyle İran'la ilişkilerin gerilmesi, Irak merkezi hükümetiyle yükselen tansiyon, Suriye meselesinin çözümü için Türkiye'nin İran'la yakınlaşması ve İran'ı kendilerini için tehdit olarak gören Körfez ülkelerinin Türkiye'ye karşı olumsuz bakışı gibi olgular ve olaylar bölgede Türkiye'nin dış ilişkilerini zorlamaktadır.

Türkiye'nin bir kısım Arap devletleriyle ilişkilerinin gerildiği yıllar aynı zamanda İsrail'le de ilişkilerinin kopmasına neden olan hadiselerin yaşanmasına zemin hazırlayan gelişmelerinde yaşandığı dönem olmuştur. Genel olarak Türkiye-İsrail ilişkileri mesafeli bir seyir takip etse de son 15 yıllık süreçte Ankara'nın izlediği Filistin politikası mesafeli ilişkilerin daha da soğumasına neden olmuştur.

2. TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

Kurulduğu 1948'den günümüze kadar geçen süreçte Türkiye-İsrail ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir takip etmiştir. Bu bağlamda 1948-1967 döneminde taraflar yakın ilişkilere sahipken, 1967'den 1990'lara kadar nispeten mesafeli bir şekilde ilişkilerini sürdürmüştür. 1990'lardan 2000'li yılların ilk dönemlerine kadar olan süreçte oldukça yakın seyreden ilişkiler, özellikle 2008'den itibaren asgari düzeye inmiştir.

Belirtilen dalgalanmanın ortaya çıkmasında Türkiye'nin Arap devletleriyle olan politikaları önemli rol oynamıştır.

2.1. 1923-1967 Dönemi Türkiye İsrail İlişkileri

1800'lü yılların ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Filistin'e yönelik Yahudi göçleri, imparatorluğun dağıldığı döneme kadar Bab-ı Ali'nin ilgilenmesi gereken bir iç ve dış politika unsuru olmuştur. İmparatorluğun dağılması ve Filistin'in İngiliz mandası olmasıyla sonuçlanan Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Filistin'e yönelen Yahudi göçleri de artmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu döneme paralel bir şekilde Filistin'de başlayan Arap-Yahudi çatışmaları da başlamış ve bu çatışmalar İsrail'in kurulduğu 1948 sonrası Arap-Yahudi savaşlarına dönüşmüştür. Filistin'de İsrail'in kurulmasıyla neticelenen 1923-1948 döneminde Türkiye genel olarak Filistin meselesinde taraf olmaktan kaçınmış ve konuya mesafeli yaklaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Arap devletleriyle yaşanan yakınlaşma ve Batılı devletlerle ilişkilerin sıkıntılı olduğu süreçte Türkiye, Arap devletleriyle beraber hareket etmiştir. Bu süreçte Türkiye Filistin'de başkenti Kudüs olan bağımsız Arap devleti kurulması fikrini desteklemiş ve BM'de bu doğrultuda hareket etmiştir (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001: 637). Yapılan girişimlere rağmen BM nezdinde soruna çözüm bulunamaması ve İsrail'in bağımsızlığını alması karşısında Türkiye temkinli bir duruş sergilemiştir. Bu bağlamda İsrail'in kurulmasının bölgeye istikrarsızlık getireceğini düşünen Ankara, aynı zamanda kurulan bu devletin

SSCB güdümünde olacağı endişesiyle bağımsızlık kararına temkinli yaklaşmıştır. Mamafih, kurulan devletin yönünü Batı'ya döneceğinin anlaşılması, Türkiye'nin Truman Doktrini ile birlikte Batı'yla ortak hareket etmeye başlaması, ABD'deki Yahudi lobisinden Türkiye lehinde Washington'u etkilemesi için istifade etme amacı ve Birinci Dünya Savaşı esnasında çıkan Arap isyanının hatırası Ankara'nın İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olmasıyla sonuçlanmıştır (Erhan ve Kürkçüoğlu, 001: 640-641).

İsrail'in tanınmasının akabinde Türkiye-İsrail ilişkileri de hızla gelişmeye başlamıştır. Bu bağlamda karşılıklı elçilikler açılmış ve ticari ilişkiler artmıştır. Ayrıca Türkiye'nin Arap devletlerini tehdit olarak gördüğü bir dönemde Batı yanlısı bir dış politika benimseyen İsrail'in müttefik olarak ön plana çıkmasına ve ilişkilerin her alanda gelişmesine zemin hazırlamıştır. Buna karşın 1956 Süveyş Krizi nedeniyle ilişkilerde duraklama görülmüştür. Gerçekleşen eylemin Filistin meselesinin çözümünü baltaladığını savunan Ankara, sorunun çözülmesi halinde geri çağrılan Türk elçinin tekrar görevine döneceğini belirterek İsrail'le olan ilişkilerinin seviyesini maslahatgüzar seviyesine indirmiştir (Uzer, 2011: 142). Her ne kadar 1956 Krizi ile birlikte Türkiye elçisini geri çağırsa da iki devlet arasındaki ilişkiler sürdürülmüştür. Bu çerçevede etrafı Arap devletleriyle çevrelenmiş ve güvenlik kaygısı yaşayan İsrail, bölgede kendi lehine denge oluşturabilmek amacıyla coğrafyanın Arap olmayan devletleriyle/halklarıyla ittifak kurma politikasını benimsemiştir. İsrail'in bu düşüncesini hayata geçirmeye

çalıştığı bir dönemde Bağdat Paketi'yle müttefiklik kurduğu Irak'ın Kıbrıs konusunda Birleşmiş Milletler'de Türkiye'nin aleyhine olan bir karara oy vermesi, bölgede kendisine rakip olarak gördüğü Mısır'ın, sıkıntılı ilişkilere sahip olduğu Suriye ile birleşmesinin yarattığı güvenlik kaygısı ve Irak'ta gerçekleşen darbe Türkiye'nin de İsrail'le yakınlaşmasına ve 1958'de çevre paketi denilen antlaşmanın imzalanmasına neden olmuştur (Bengio, 2009: 62-65). Bu antlaşmaya göre İsrail Türkiye'ye tarım konusunda destek vermiş, askeri işbirliği yapılmış ve İsrail savaş uçaklarının Türkiye'de eğitim uçuşları yapmasına izin verilmiştir. Bunların yanı sıra gerek karşılıklı, gerekse üçüncü ülkelerde iki devletin üst düzey yöneticileri bir araya gelmiş ve ikili ilişkiler 1967 yılına kadar devam ettirilmiştir (Uzer, 2001: 143).

2.2. 1967-1990 Dönemi Türkiye-İsrail İlişkileri

1960'lı yılların ilk yarısında her ne kadar İsrail'le olan ilişkiler sürdürülse de özellikle Türkiye, İsrail'le olan ilişkilerinin kamuoyu tarafından duyulmasını ve Arap dünyasının tepki göstermesini engellemek gayesiyle ilişkilerini gizli bir şekilde devam ettirme politikasını takip etmiştir. Mamafih, 1960'lı yıllarda Batılı devletlerle yaşanan problemler ve Kıbrıs konusunda BM nezdinde kalınan yalnızlık Türkiye'nin Arap devletlerine açılım yapması kararı almasına neden olmuştur. Ayrıca Kıbrıs meselesinin gündemde olduğu bir dönemde Makarios'un İsrail'e Türkiye'nin Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği eyleme son verilmesi için gönderdiği belgeye İsrail'in gerekli cevabı vermediğini ve İsrail tarafından da yalnızlığa itildiğini düşünen

Ankara, Araplara olan eğilimini artırmış ve İsrail'le olan ilişkilerini asgari düzeye indirmiştir (Bengio, 2009: 93-94). Belirlenen yeni dış politika bağlamında Türkiye, 1967 Savaşı'na giden süreçte BM nezdinde yapılan görüşmelerde Arap tezlerini desteklemiş ve 1967 Savaşı'nda yine Arap devletlerinin yanında yer almıştır. Kriz esnasında BM tarafından kabul edilen ve İsrail'in savaş öncesi topraklarına dönmesini ön gören 242 sayılı kararın uygulanması hususunda Araplarla beraber hareket etmiştir. Benzer politikalar 1973 Savaşı sırasında da sürdürülmüş, Türkiye savaş sırasında Arapları desteklediği gibi ülkesi üzerinden İsrail'e ABD yardımı yapılmasına da izin vermemiş, buna karşın Araplara yardım götüren Sovyet uçaklarının geçişine imkân sağlamıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu, s.795). Bunun yanı sıra 1975' te Filistin Kurtuluş Ordusu'nun Filistinlilerin resmi temsilcisi olduğu tanınmış ve Türkiye'de temsilcilik açmasına da izin verilmiştir (Sekulow, 2016: 7). Ayrıca Türkiye Siyonizm'i ırkçılık olarak gören BM 3379 sayılı kararına da destek vermiştir (Sekulow, 2016: 8) İzlenen bu politika Türkiye'nin Kıbrıs konusunda Arap devletlerinin desteğini almasını sağladığı gibi petrol ambargosundan muaf tutulmasını sağlamıştır. Mamafih Ankara her ne kadar 1967'den 1980'lere kadar Arap yanlısı bir dış politika takip etmiş olsa da İsrail'le olan ilişkilerini tamamen kesmemiş ve maslahatgüzar seviyesinde Türk temsilcisi Tel Aviv'de görevine devam etmiştir.

Türkiye-İsrail ilişkilerinde 1980'li yılların ikinci yarısıyla birlikte tekrar yakınlaşma yaşanmaya başlanmıştır. 1980'de İsrail'in Kudüs'ü ebedi başkent ilan etme-

sine karşılık Türkiye Tel Aviv’de görev yapan diplomatik misyonunun önemli bir bölümünü geri çekse ve ilişkileri ikinci katip seviyesine düşürse de belirtilen dönemin ikinci yarısıyla birlikte ilişkiler de düzelmeye başlamıştır. Bu gelişmenin ortaya çıkmasındaki en önemli unsur Türkiye’nin özellikle Suriye’den kaynaklı tehditlere, su meselesi nedeniyle Suriye’nin örgütlediği Arap devletlerinin muhalefetine, ASALA ve PKK’nın eylemlerine maruz kalması etkili rol oynamıştır. Nitekim yakınlaşma 1986’da Türkiye’nin Tel Aviv’e yeniden maslahatgüzar atamasıyla neticelenmiş ve ilişkilerin seviyesi artırılmıştır.

2.3. 1990-2002 Dönemi Türkiye-İsrail İlişkileri

1990’lardan 2000’lere kadar olan süreçte Türkiye-İsrail ilişkileri en parlak dönemini yaşamıştır. Her ne kadar belirtilen dönemde Türkiye Filistinlilere yönelik adımlar atsa ve bu bağlamda Ankara’da Filistin’in büyükelçilik seviyesinde temsiline izin verse de denge genel olarak İsrail’den yana ağır basmıştır. Bu bağlamda Soğuk Savaş’ın sona ermesine karşın radikal İslami hareketlerin tehdit olarak ortaya çıkması ve İran’ın izlediği dış politikanın etkisi iki devletin yakınlaşmasına gerekli ortamı hazırlamıştır (Bengio, 2009: 111), Ayrıca 1980’li yılların sonlarından itibaren Türkiye’nin Batı ile olan ilişkilerini düzeltmeye başlaması, Körfez Savaşı esnasında Türkiye’nin İsrail’in de desteklediği Batı politikalarını benimsemesi, Filistin-İsrail ve Arap-İsrail barış görüşmelerinin etkisi, Suriye’nin özellikle su meselesinden dolayı Türkiye’yi hedef alan hasmane tutumu ve bu doğrultuda PKK’ya verdiği destek ve Arap devletlerini su me-

selesi hususunda Türkiye’nin aleyhinde örgütlemesi ve 1990’lı yıllarda askerin Türk siyasetinde oldukça etkili olması gibi gelişmeler Türkiye’nin İsrail’le olan ilişkilerini geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Öyle ki iki ülke arasında cumhurbaşkanları da dâhil olmak üzere –Refah Partisi’nin iktidarda olması ve İsrail karşıtı söylemlerine rağmen– en üst düzeyde karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiş, ekonomik, siyasi, kültürel vb. ilişkiler derinleştirilmiştir. Ayrıca 1990’ların ikinci yarısında artan PKK tehdidi karşısında taraflar istihbarat paylaşımında buldukları gibi İsrail pilotlarının Türk hava sahasında eğitimlerini sürdürmesi, Türk savaş uçaklarının ve tanklarının İsrail tarafından modernize edilmesi, serbest ticaret antlaşmasının imzalanması gibi çok sayıda alanda taraflar işbirliğine gitmiştir (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996: 585). Her ne kadar 90’lı yıllar ilişkiler açısından oldukça parlak geçse de Türkiye’nin başta Suriye olmak üzere Arap devletleriyle ilişkilerini düzeltmeye başlaması, İkinci İntifada’nın patlak vermesi karşısında İsrail’in Filistinlilere uyguladıkları orantısız müdahale ilişkilerde serin havaların esmesine neden olmuştur.

2.4. 2002-2018 Dönemi Türkiye-İsrail İlişkileri

Bu dönem Türk-İsrail ilişkilerinin önemli sınamalardan ve derin krizlerden geçtiği bir zaman dilimi olmuş ve taraflar arasındaki siyasi ilişkiler kopmuştur. Bu bağlamda 2000’li yıllarla birlikte her ne kadar taraflar arası ilişkilerde 1990’ların yakınlığı kalmasa da belli bir düzeyde 2008 sonuna kadar devam ettirilmiştir. İsrail’in Filistin’e ve Filistinlilere, Lübnan’a

yönelik izlediği sert politikalara Türkiye, Türkiye'nin Hamas'la ilişkilerini geliştirmesine İsrail tepki göstermiştir. Mamafih yaşanan krizlere rağmen taraflar arasındaki ilişkiler kopmadığı gibi Türkiye, gerek İsrail-Suriye gerekse İsrail-Filistin barış görüşmelerinde arabulucu rol oynamıştır. Ayrıca ilerleyen süreçte sıkça gündeme gelen insansız hava aracı Heron'ların alınması konusunda taraflar uzlaşmış, ekonomik, askeri ve kültürel ilişkiler devam ettirilmiştir.

Taraflar arasındaki ilişkilerin kopmasına neden olan gelişmelerin fitilini ise Türkiye'nin İsrail'le Suriye arasında arabulucu olarak faaliyette bulunduğu sırada Tel Aviv'in Filistin'e düzenlediği 'Dökme Kurşun Operasyonu' oluşturmuştur. Gerçekleştirilen operasyona Türkiye'nin sert tepki göstermiş ve - İsrail'le gerçekleştirilmesi planlanan askeri tatbikatı iptal etmiştir. Yaşanan gerilim 'Alçak Koltuk Krizi' olarak literatüre geçen krizle tırmanmaya devam etmiş, Davos Zirvesi'nde dönemin başbakanı Erdoğan'ın 'One Minute' çıkışıyla gerilim artmıştır. İlişkileri koparan gelişme ise 2010'da Mavi Marmara hadisesiyle yaşanmış ve Akdeniz'de uluslararası sulara Filistin'e yardım malzemesi taşıyan Mavi Marmara gemisine İsrail askerinin müdahalesi neticesinde çok sayıda insan yaşamını yitirmiştir. Bu gelişmeyle birlikte İsrail'den büyükelçisini çeken Türkiye, İsrail'in hadiseden dolayı özür dilediği ve tazminat ödemeyi kabul ettiği 2013'e kadar bu devletle olan ilişkilerini asgari düzeye indirmiş, Filistin'de İsrail kaynaklı meydana gelen her olayda İsrail karşıtı bir politika izlemiştir. Her ne kadar 2016'da Türkiye İsrail'le olan ilişki-

lerini yeniden büyükelçilik seviyesine çıkarsa da iki devlet arasındaki ilişkilerde yakınlaşma emareleri görünmemekte ve Türkiye aktif bir şekilde Filistin'in yanında yer almaya devam etmektedir.

SONUÇ YERİNE

Önceki bölümlerde kısa şekilde özetlenen hâlbuki her biri ayrı inceleme konusu olan Türkiye-İsrail, Türkiye-Arap devletleri ilişkilerinde öne çıkan en önemli unsur Türkiye'nin Batılı devletlerle olan ilişkilerinin Türk Dış Politikasını etkilediğidir. Bu çerçevede Türkiye'nin 1960'lı yıllarla Batılı devletlerle yaşadığı sıkıntı Türkiye'nin Arap devletleri nezdinde açılım yapmasına zemin hazırlamıştır. Benzer şekilde 1974 Kıbrıs Müdahalesi sonrası ABD'nin uyguladığı ambargo ve Avrupa devletlerinin tutumu, 1980 askeri darbesi sonrası özellikle Avrupa devletlerinin Türkiye'ye gösterdiği tepki, ABD'nin 2003'te Irak'a yaptığı müdahale sonrası günümüze kadar genel olarak düzelmeyen Türk-Amerikan ilişkileri ve yapılan reformlara rağmen AB'ye üyeliğin gerçekleşmemesi ve son yıllarda AB'nin Türkiye'ye karşı olan tutumunu sertleştirilmesi karşısında Ankara dış politikasını alternatifleştirme yoluna gitmiş ve bu doğrultuda özellikle Arap devletleriyle olan ilişkilerini yakınlaştırmıştır.

Çalışma kapsamında varılan ikinci sonuç Türkiye'nin Arap devletlerine yönelik yaptığı dış politika açılımında Filistin meselesinin ve İsrail'in açılımda kullanılan önemli bir araç olduğu olgusudur. Nitekim 1967 Savaşı öncesi ve sonrasında izlenen politikaların benzerleri 1970'lerde ve 2000'li yıllarda vuku bulan hadiselerde de görülmüştür. Hiç şüphesiz ki ilk kible olan

Mescid-i Aksa ve Hz. Muhammed'in Miraç'a yükseldiği yer Kudüs'tür ve bu yönüyle Müslümanlar için oldukça kutsal bir şehirdir. Bunun yanı sıra İsrail'in kurulduğu günden itibaren gerek Kudüs'e gerekse Filistinlilere yönelik izlediği politikalar Müslüman aleminin hassasiyetle izledikleri gelişmelerdir. Bu yönüyle Müslümanların hassasiyetlerini dikkate alarak politikalar izleyen devletlerin Arap devletleri nezdindeki itibarı da artmaktadır. Türkiye de gerek Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan mirasın etkisi gerekse her ne kadar laik bir devlet olsa da nüfusunun neredeyse tamamının Müslümanlardan oluşmasının bir sonucu olarak bölgeye ilgi duymaktadır. Arapların ulusal dava olarak gördükleri bir konuda Arap devletlerini destekleyen politikalar izlemek hem Türkiye'nin Araplarla olan ilişkilerini düzelttiği gibi hem de iç politikasında kamuoyunun desteğini sağlamaktadır. Bu yönüyle Filistin meselesine ve İsrail'le olan ilişkilere yaklaşım şekli Türkiye'nin Arap devletleri ve Müslüman kamuoyu nezdindeki konumunu da etkilemektedir.

Bu noktada üzerinde durulması gereken en önemli unsur son yıllarda izlenen İsrail ve Arap devleti politikalarına ilişkindir. 2000'li yıllara kadar izlenen politikalarda Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerinin iyi olduğu dönemlerde dahi Arap devletlerini gözetlediği ve doğrudan tepkilerini çekecek hareketlere imza atmadığıdır. İlişkilerin en iyi olduğu 1990'lı yıllarda dahi Türkiye Arap devletleriyle olan ilişkilerde dikkatli adımlar atmaya uğraşmış ve iki taraf arasında denge kurmaya çalışmıştır. Fakat 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren bu denge unsurunun kayboldu-

ğunu ve Türkiye'nin açıkça Arap devletlerinin yanında yer aldığı ve Arap devletleri içerisinde de dengenin Katar'dan yana ağır bastığı görülmektedir. Fakat gerek Arap Baharı ve sonrasında vuku bulan gelişmeler gerekse Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğalgaz yataklarının bölgede yeni bir güç odağını ortaya çıkarması karşısında Türkiye'nin izlediği İsrail karşıtı dış politikanın değiştirilmesi gerektiği hususu ön plana çıkmaktadır.

Ortadoğu bölgesinin dinamiklerini kökünden değiştiren Arap Baharı ile birlikte Ortadoğu bölgesinde yeni ittifaklar ortaya çıkmaya başlamış ve bu bağlamda birbirlerine düşman olan devletlerin ulusal çıkar ve güvenlikleri gereği ilişkilerini normalleştirme yolunda adımlar attığı görülmektedir. Bölgede Şii unsuru üzerinden dış politika hamleleri yapan İran'a karşı başını Suudi Arabistan'ın çektiği devletler, ortak tehdit karşısında İsrail'le olan ilişkilerini normalleştirme yolunda adımlar atmaya başlamıştır. Bu bağlamda Suudi Arabistan'ın Veliht Prensi Muhammed bin Selman'ın Nisan 2018'de verdiği demeçler önemlidir. Atlantik dergisiyle 2 Nisan 2018'de yapılan röportajda Selman, İsrail'in kendi ülkesine sahip olma hakkının olduğunu belirtmiş ve İsrail'le çok sayıda ortak çıkarlara sahip olduklarını ifade etmiştir (Goldberg, 2018). Bu durum da İngiliz devlet adamı Lord Palmerton'un meşhur "İngiltere'nin dostu ve düşmanı yoktur sadece çıkarları vardır" sözünü akıllara getirmektedir. Nitekim Suudi Arabistan da çıkarları çerçevesinde İsrail'le yakınlaşmaya çalışmaktadır.

Benzer gelişmeler 1991 Körfez Savaşı ve Arap Baharı sonrası Suriye'de de

görülmektedir. Irak'ın tehdit unsuru olarak görülmesi hasebiyle Arap devletlerinin önemli bir kısmı ABD'nin Irak'a müdahalesini desteklerken, Yaser Arafat kendisine önemli destek veren Saddam Hüseyin'in yanında yer almıştır. Suriye iç savaşı hasebiyle çıkan çıkar çatışması, Suudi Arabistan ve müttefiklerinin İran'a destek verdiklerini iddia ettikleri Katar'a karşı harekete geçmesine neden olmuştur. Belirtilen örnekler ulusal çıkarın söz konusu olması halinde Arap devletlerinin de birbirlerine cephe almasına yol açtığını göstermektedir. Ayrıca Filistin'in çıkarları gereği Filistin devlet başkanı Mahmut Abbas, Mısır'da iktidara gelen Mursi'yi tebrik etmiştir. Yine Mahmut Abbas darbe ile iktidara gelen ve Türkiye'nin bu sebepten dolayı ilişkilerini kopardığı Sisi'yi de tebrik ettiği gibi Mursi'yi Filistin meselesini kendi cemaatinin çıkarı için kullandığı ithamında bulunmuştur (Aljazeera, 2014).

Ortadoğu gelişmelerinin yanı sıra Doğu Akdeniz'de de önemli gelişmeler yaşanmakta ve Türkiye'nin güneyinde İsrail-Mısır-GKRY-Yunanistan bloğunun ortaya çıkmaktadır. Doğu Akdeniz'de önemli hidrokarbon kaynaklarının olduğuna yönelik yapılan tahminler, İsrail'in ve Mısır'ın keşfettikleri doğalgaz yatakla-

ıyla önemli ölçüde doğrulanmıştır. Bölgenin zenginliklerinden istifade etmek isteyen iki devletin yanı sıra Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de keşfedilen kaynakların uluslararası pazarlara ihracı için gündeme gelen boru hattı ve sıvılaştırılmış doğalgaz tesisleri projeleri Türkiye'nin enerji geçiş güzergâhı olma politikasını da tehdit eder boyuttadır (Tamçelik ve Kurt, 2014).

Bahsedilen olgular karşısında Türkiye'nin izlediği tek yanlı Arap politikası, Ankara'nın 1950'lerde izlediği tek yanlı Batı politikasıyla aynı sonuçları doğuracak niteliktedir. Zira Suudi Arabistan ve Mısır gibi devletlerin izledikleri Ortadoğu politikası bölgede Türkiye'nin çıkarlarını tehdit etmektedir. Keza izlenen Arap yanlısı politika da Doğu Akdeniz'de Ankara'nın yalnızlaşmasına yol açmaktadır.

Bu noktada Ankara'nın tekrar denge politikası izlemesi ve bu bağlamda bölgede İsrail'le olan ilişkilerini normalleştirilmesi ve iyileştirilmesi Türkiye'nin ulusal çıkarları için elzem niteliktedir.

Akdeniz'de izledikleri münhasır ekonomik bölge politikası Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de dar bir suyoluna hapsolmesine zemin hazırlayacak niteliktedir

Tablo 1: Türkiye'nin İsrail'den İthalatı ve İhracatı (2007-2017)

Yıllar	İthalat (\$)	İhracat (\$)
2007	1.081.743.000	1.658.195.000
2008	1.447.919.000	1.935.235.000
2009	1.074.727.000	1.522.436.000
2010	1.359.639.000	2.080.148.000
2011	2.057.314.000	2.391.148.000
2012	1.710.401.000	2.329.531.000
2013	2.417.955.000	2.649.663.000
2014	2.881.261.000	2.950.902.000
2015	1.672.501.315	2.698.139.000
2016	1.385.605.217	2.955.545.000
2017	1.505.113.435	3.407.436.000

(TÜİK 2018, UN COMTRADE, 2018)

İki devlet arasındaki ticari ilişkiler incelendiğinde taraflar arasındaki ticaretin belirli bir istikrar çerçevesinde devam ettiği ve yaşanan siyasi krizlerin ekonomik ilişkilere fazla yansımadağı görülmektedir. Siyasi ilişkilerin de kuvvetlendirilmesi ve bölge politikasında kurulacak denge Türkiye'nin ulusal çıkarlarının korunmasında da önemli rol oynayacaktır. Bu çerçevede Türkiye, İsrail'le ilişkilerini siyasi alanda da düzeltmesi halinde Doğu Akdeniz kaynaklarını ülkesi üzerinden ihraç edebilme ihtimaline ve GKRY'nin aktif bir şekilde izlediğı münhasır ekonomik bölge politikalarını sonuçsuz bırakma olanaklara kavuşabilecektir. Ayrıca Ankara'nın Arap devletlerine karşı izlediğı politikalarda da dengeyi sağlayabilmesi ve bu bağlamda Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır gibi devletlerle olan ilişkilerini nor-malleştirilmesi Türkiye'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını korumasına ve ticari faaliyetlerinin gelişmesine imkân tanıyacaktır. Belirtilen önerme bağlamında Arap Baharı öncesinde Ankara'nın bölge devletlerine karşı izlediğı politika, takip edilmesi gereken denge politikasına önemli bir örneklem teşkil etmektedir.

Türkiye'nin İsrail'le olan ilişkilerini düzeltmesi aynı zamanda Filistin meselesi başta olmak üzere İsrail-Arap devletleri ilişkilerinde de daha aktif bir politika izlemesine de yardımcı olabilecektir. Bu bağlamda Türkiye, İsrail-HAMAS ilişkilerinde ve diğer devletler nezdinde tekrar arabulucu rol oynama ve sorunların çözümünde aktif görev üstlenme kapasitesine sahip olma ihtimali artmaktadır.

Netice olarak egemen bir devlet olarak Türkiye, realist politikalar bağla-

mında hareket etmeli ve dış politikasında bir aktörü diğerine tercih etmemelidir. Tarihî tecrübenin gösterdiği gibi dış politikada herhangi bir aktöre bağlı hareket etmek ülkenin ulusal çıkarlarını ve güvenliğini tehlikeye düşürebilmektedir. Bu olgunun vuku bulmaması adına Ankara dış politikasını çeşitlendirmeli ve ulusal çıkarları ve güvenliği doğrultusunda hareket etmelidir. Ortadoğu özelinde bakıldığında ise Türkiye'nin gerek Ortadoğu'daki çıkarlarını ve güvenliğini koruyabilmesi gerekse Doğu Akdeniz'de beliren siyasi, ekonomik ve askeri güvenlik problemlerini asgari düzeye indirebilmesi için Arap devletleriyle ve İsrail'le olan ilişkilerinde denge unsurunu gözeterek politikaya tekrar dönmesi ve herhangi bir gruba angaje veya taraf olmadan politikalarını geliştirmesi ülkenin güvenliği ve çıkarları için elzemdir.

TEŞEKKÜR

Çalışma sırasında yaptığı katkıdan ve verdiği destekten dolayı ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi Sayın Hikmet MENGÜASLAN'a teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKÇA

- ALJAZEERA**, "Sisi'yi Övdü, Mursi'yi Eleştirdi", 1 Aralık 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/sisi-iyi-ovdu-mursiyi-elestirdi>(2 Ekim 2018).
- BENGIÖ**, Ofra (2009). **Türkiye - İsrail Hayalet İttifaktan Stratejik İşbirliğine**, İstanbul: Erguvan Yayınları.
- BERNSTEIN**, B. J.(1980). 'The Cuban Missile Crisis:Trading the Jupiters in Turkey?', **Political Science Quarterly**. 95.1, ss.97-125.

- ÇALIŞ, Şaban ve Hüseyin Bağcı** (2003). "Atatürk's Foreign Policy Understanding and Application", **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**. Cilt 3, Sayı 6, ss.195-228.
- ERHAN, Çağrı ve Ömer Kürkçüoğlu** (2001). "Filistin Sorunu", Baskın Oran (ed.). **Türk Dış Politikası 1919-1980** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, ss.635-640.
- FIRAT, Melek ve Ömer Kürkçüoğlu** (2001). "Arap Devletleriyle İlişkiler", Baskın Oran (ed.). **Türk Dış Politikası 1919-1980** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, ss.784-795.
- GOLDBERG, Jeffrey**, "Saudi Crown Prince: Iran's Supreme Leader 'Makes Hitler Look Good'", **The Atlantic**, 2 Nisan 2018, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/04/mohammed-bin-salman-iran-israel/557036/> (2 Ekim 2018).
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Cem Sar** (1996). "Lausanne'den Sonra Türk Dış Politikası", Mehmet Gönlübol (der.). **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)** içinde. Ankara: Siyasal Kitabevi, ss.3-136.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Ömer Kürkçüoğlu** (1996). "1973-1980 Dönemi", Mehmet Gönlübol (der.). **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)** içinde. Ankara: Siyasal Kitabevi, ss.543-598.
- KARPAT, Kemal H.** (2001). **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**. Recep Boztemur (çev.), Ankara: İmge Kitabevi.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer** (2010). **Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası**. Ankara: Barış Kitap.
- ORAN, Baskın**. (2001). "Dönemin Bilançosu", Baskın Oran (ed.). **Türk Dış Politikası 1919-1980** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001. ss.241-257
- SEKULOW, Jay** (2016). Turkey Israel Relations. Oxford Centre for the Study of Law & Public Policy Research Paper No.15-3.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk** (2006), **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**. İstanbul: Der Yayınları.
- TAMÇELİK, Soyalp ve Emre Kurt** (Ekim 2014). "İsrail'in ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin İzlediği Hidrokarbon Politikası ve Türkiye'ye Muhtemel Etkileri", **Artvin Çoruh Üniversitesi Hopa Sosyal Bilimler Konferansı**, Artvin: ss. 673-698
- UZER, Umut** (Ocak 2011). "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım", **Ortadoğu Etütleri**. Cilt 2, Sayı 2, , ss. 137-168.
- VALANSİ, Karel** (2018). **The Crescent Moon and the Magen David**, London: Hamilton Books.